

УДК 378.016:81'243

ФУНКЦІЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ*Чейпеш Іванна Василівна**м.Ужгород*

У статті розкрито функції іншомовної комунікативної культури студентів у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: функції іншомовної культури, соціалізація, міжкультурна компетентність, моральне вдосконалення.

Полікультурний соціум, у якому сьогодні живе й розвивається світова спільнота, висуває кардинально нові вимоги до сучасних фахівців усіх сфер діяльності. До прикладу, на зарубіжному ринку професій, оцінюється наступний комплекс особистісних якостей: здатність розв'язувати проблему й приймати рішення, підприємницький хист, комунікабельність, корпоративність, знання комп'ютерної техніки. Основною професійною якістю вважається Self-reliance (самодостатність), або уміння розраховувати на власні сили. У нашій країні кардинальних змін потребує іншомовна підготовка студентів як майбутніх фахівців. Адже полікультурний соціум ставить перед людиною завдання навчитися поважати культуру будь-якої спільноти, адекватно приймати її особливості, так само адекватно реагувати на культурні відмінності. Крім того, сучасні студенти повинні бути готовими до жорсткої конкуренції на ринку праці у спільному європейському професійному просторі, що потребує знання іноземних мов, розуміння культури іншомовного партнера, прийняття його позиції тощо. Саме тому, відзначають дослідники, сьогодні в іншомовній підготовці студентів актуалізується питання не про опанування лексичним і граматичним багатством іноземної мови, а про формування в процесі її вивчення іншомовної комунікативної культури суб'єктів навчання.

Аналіз джерельної бази дослідження дозволив виокремити дві концептуальні позиції, на які спираємося в розкритті нашої теми. По-перше, ефективна модель підготовки сучасного фахівця повинна відображати очікування як працедавців, так і студентів як майбутніх фахівців. Така вимога оптимально простежується в наступній структурі:

1.Фундаментальне навчання (теоретичні знання) – відповідність теоретичних знань навчальному плану підготовки спеціаліста.

2.Технічне навчання (знання про те, як працювати) – формування практичних навичок, які складають основу професійної майстерності.

3.Формування особистості фахівця (знання про те, яким бути і як себе поводити) – підвищення ефективності міжособистісної комунікації і вироблення стилю поведінки [1, с.240]. Неважно запримітити, що зазначені компоненти пов'язані з досліджуваною нами проблемою.

По-друге, концептуальною основою формування комунікативної культури у професійній підготовці спеціаліста, за Т.Б.Старостіною, виступають:

- загальна ерудиція й особистісна культура;
- рівень розвитку мовлення, активний словник (діапазон лексичних одиниць, у тому числі професійна лексика);
- адекватна комунікативна поведінка в конкретних комунікативних умовах;
- уміння прогнозувати прагматичний результат комунікації [7].

Однак іншомовна комунікативна культура, шанобливе ставлення до носіїв нерідної мови й культури не з'являються автоматично. Вони потребують значних вольових зусиль, бажання домовлятися, психологічної настроєності на доброзичливі контакти, знань засобів і методів комунікації тощо. Забезпечити такий рівень ІКК покликаний насамперед навчальний заклад,

реалізуючи завдання фахової підготовки.

Мета публікації – розкрити функції іншомовної комунікативної культури у професійній підготовці студентів як майбутніх фахівців.

У професійній підготовці студентів іншомовна комунікативна культура виконує ряд важливих функцій, з-поміж яких найнеобхіднішою в полікультурному середовищі є функція соціалізації. Іншомовна комунікативна культура виступає потужним засобом соціалізації сучасного студента, тому що соціалізація – процес, з допомогою якого культура передає людям свої переконання, звичаї, звички і мову. Саме у вищому закладі освіти процес соціалізації особистості набуває якісної визначеності, бо, крім включення студентів у різноманітні види соціальних стосунків як активних суб'єктів, передбачається їх спеціалізація. Це означає, що вузівський процес соціалізації виступає умовою професійного становлення студентів.

Результатом соціалізації студента є:

- вироблення і трансформація власної системи поглядів на життя, формування життєвого ідеалу на основі ціннісних орієнтацій;
- засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій;
- опанування професійною діяльністю та формами ділового спілкування;

формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності та власної моделі моральної поведінки [4, с.61].

Джерелом соціалізації студента є не лише зміст педагогічного процесу вищого закладу освіти, але й студентська референтна група, соціально-професійне оточення під час проходження практики в закладах туризму, засоби масової інформації тощо.

В умовах вузівського культурно-освітнього середовища процес соціалізації особистості майбутнього фахівця, на думку Л.Подольак, триває як адаптація, індивідуалізація та інтеграція [4].

Адаптація – результат (і процес) взаємодії індивіда і навколишнього середовища, який приводить до оптимального пристосування до життя і діяльності. Якщо адаптація не відбувається, виникають додаткові труднощі в комунікації, в опануванні предмета майбутньої професійної діяльності.

Адаптація до середовища поступово змінюється індивідуалізацією власної поведінки, а відтак – інтеграцією.

На етапі інтеграції в студента завершується професійне становлення, визначається професійне спрямування особистості, формуються професійні і громадянські якості, а також індивідуальний стиль майбутньої діяльності.

Звісно, що всі зазначені ознаки, характерні для соціалізації, є важливими щодо іншомовної культури, однак інтеграції, на нашу думку, слід приділяти найбільшу увагу. Адже процес особистісно-професійної соціалізації студента за прикінцевої мети ставить готовність інтегруватися в соціокультурне середовище професійної сфери, зокрема в іншомовне. Нам видається, що така готовність формується в процесі вивчення цілого ряду навчальних дисциплін фахового спрямування, а проявляється саме у рівні іншомовної комунікативної культури студента. Високий рівень іншомовної комунікативної культури забезпечує фахівця від можливого культурного шоку, тобто «стресового впливу на психіку людини чужої культури» [5, с.229].

Викликають зацікавлення й досить радикальні, на нашу думку, погляди ряду вчених на іншомовну комунікативну культуру як чинник соціалізації. До прикладу, К.Крамш розцінює

оволодіння іншомовною культурою як відхід від „наївно безхмарного світу первинної соціалізації, пов'язаної з рідною мовою [9, с.238]. Конфлікт між добре знайомими поняттями рідної культури і неочікуваними їх позначеннями в іншомовній викликає народження нових значень, розташованих на межі між ними. Позаяк індивідуальне бачення світу визначається соціалізацією особистості в суспільстві – процесом її перетворення в повноправного представника даної культурно-історичної спільноти шляхом засвоєння культурних цінностей, то в процесі формування іншомовної комунікативної культури, засвоюючи певну систему знань іноземної мови та культурних цінностей, в індивіда формуються соціальні якості, які дозволяють йому функціонувати у якості повноправного члена спільноти, мова якої ним засвоєна [1]. Приблизно такої ж позиції дотримуються ті, хто стверджує: вивчення іноземної мови готує ґрунт для вторинної соціалізації, оскільки у сприйманні та оцінках соціокультурних феноменів закладена можливість подальшого особистісного розвитку і змін.

В контексті сказаного вимальовується ще одна особливість, пов'язана зі специфікою так званої вторинної соціалізації, суть якої в тому, що вона повинна сприяти розвитку вже набутої індивідом культурної компетенції і забезпечувати її перехід у міжкультурну компетенцію, яка додатково вміщує в собі здатність до аналізу і прийняття інших культур [8, с.13]. Важливим етапом вторинної соціалізації студентів у процесі вивчення іноземної мови є усвідомлення ними тієї особливості, що вони живуть в унікальному світі своєї культури, яка за умови правильної організації навчального процесу набуває нової якості. При цьому змінюється й мета вивчення іноземної мови, адже акцент ставиться на „зустрічі” з іншою культурою, у якій би формі вона не була представлена: жива комунікація з носієм мови, артефакти, дискурс або ж культура інших країн, представлена у мас-медіа тощо. Суб'єкт, який вивчає мову, починає розуміти, що поєднання національної та загальнолюдської культур пронизує усі сфери його власного життя, а не існує десь дуже віддалено, і йому необхідно постійно визначати своє ставлення до „чужої” культури, тому що він сам є її частиною. На нашу думку, цей процес можна сміливо назвати процесом інтеріоризації елементів нерідної культури в контекст власної мовної і мовленнєвої культурної поведінки, що є необхідним у формуванні фахівців-туристів.

Аналізуючи процес вторинної соціалізації, ми логічно підійшли до виокремлення виховної функції іншомовної комунікативної культури, пов'язаної з особистісно-професійним становленням студентів. В контексті даної тенденції особливо важливим постає виховання мовної особистості, готової визначати, приймати і розуміти культурні особливості іншомовних народів. З цієї точки зору, мовна особистість тлумачиться як сукупність пізнавальних, емоційних та мотиваційних властивостей, що забезпечують комунікативну компетентність людини як носія певного національно-культурного простору. У цьому розумінні мовною особистістю є лише суб'єкт, мова якого якнайповніше відтворює культурну спадщину свого народу, що проявляється у вербальних і позалінгвальних елементах комунікації, мовних стереотипах, правилах етикету тощо.

Дослідники вважають, що люди, які комфортно почувуються не лише в одній культурі, інтелектуально й емоційно більш задоволені життям, аніж «монокультурні». Це означає, що насамперед необхідно навчитися розуміти, любити, поцінувати й поважати власну культуру, мати переконання щодо її вартісності та позитивного значення, частіше вступати у взаємодію з іншими, відмінними від своєї, культурами. Поступово така позиція стає підґрунтям для розуміння й прийняття інших культур. Беззаперечним є те, що зазначений підхід повинен бути усвідомлений кожним, хто здобуває вищу освіту.

Важливим моментом процесу засвоєння іншомовної культури є питання розуміння партнерами іншомовного спілкування одне одного і досягнення взаєморозуміння між ними. В цьому

плані нам особливо імпонує точка зору Л.Орбан-Лембрик, яка підкреслює, що основною умовою адекватних взаємовідносин і діяльності в полікультурному світі є толерантність [3, с.74]. Загалом вчені і практики звертають увагу на зниження толерантності (лат. *tolerans* – терплячий) в сучасному світі. В іншомовному ж спілкуванні вона стає обов'язковим атрибутом, бо, як підкреслює дослідниця, толерантність є ознакою впевненості в собі й усвідомленням надійності власних позицій, ознакою відкритості. Нині вона розглядається як цінність і норма цивілізованого суспільства, що проявляється у праві всіх індивідів і окремих груп бути різними; як відмова від домінування, готовність до розуміння і співпраці при наявних відмінностях; як визнання багатомірності, багатовекторності та розмаїття людської культури, норм, настановлень [3, с.414]. Опанування нового формату спілкування (з носіями нерідної мови й культури) часто супроводжується ламанням стереотипів, втратою ідеалів і навіть сенсу життя. Нові стереотипи приживаються важко, суперечливо сприймаються, а часто й заперечуються. Зміни торкаються й системи цінностей, оскільки з'являється новий набір затребуваних суспільством ціннісних орієнтацій, нова ієрархія цінностей. У контексті іншомовної комунікації, коли відбувається зіткнення індивіда з «іншим», відмінним від звичаєного, соціальним консенсусом, можливі кризові прояви окремих ознак: соціальної ідентичності (криза ідентичності окреслюється як особлива ситуація свідомості, коли більшість соціальних категорій, за допомогою яких людина визначає себе і своє місце в суспільстві, здаються такими, що втратили свої межі і цінність); побудови образу іншої людини (можуть мати місце значні модифікації в цій побудові: приписування певних якостей, причин поведінки, полярні оцінки суб'єктів спілкування на основі стереотипізації тощо); побудови образу нового соціального світу. У зв'язку з цим важливим є уміння людини толерантно взаємодіяти з носіями інших культур. У наукових джерелах знаходимо кілька видів особистісної толерантності: соціальна, соціально-психологічна, етнічна, комунікативна, політична. У межах нашого дослідження найбільш значущою є комунікативна толерантність, що розглядається як певний спосіб ставлення співрозмовників одне до одного в процесі спілкування, як репрезентація в комунікативному просторі їх психічних станів, якостей і дій під час обміну інформацією і налагодженням взаємодії. На нашу думку, в іншомовному спілкуванні з носіями нерідної культури саме комунікативна толерантність забезпечує його ефективність і результативність, а насамперед такі її прояви, як терпимість, емпатійність, емоційна стабільність, соціальна активність, рівень освіченості та внутрішньої культури суб'єктів. Розгляд комунікативної толерантності в такому ракурсі робить її важливою психологічною умовою становлення взаємин, створення загального інформаційного поля, спільної комунікативної дії, прояву доброзичливості в єдиному комунікативному просторі міжособистісних стосунків.

Із зазначеного контексту робимо узагальнення щодо важливості постійного залучення майбутніх фахівців до предметного світу культурних цінностей, трансформація яких забезпечує їх особистісний і професійний розвиток. Це необхідно тому, що людина здатна бути носієм і творцем культури тільки в такому випадку, якщо вона «занурена» в соціально-культурне середовище, в той культурний контекст, з якого засвоює свої уявлення, правила життя, способи дій.

У вихованні особистості сучасного фахівця визначальною якістю є полікультурність, під якою ми розуміємо сформовану готовність особи до діалогу з представниками інших культур, здатність визначати і розуміти культурні особливості народів. Адже не випадково в базових документах щодо розвитку освіти зазначається, що ХХІ ст. може стати століттям «гуманітарного повороту», переходом від деструктивного типу цивілізації до людиноорієнтованої моделі, а одним із чинників формування «людини цивілізації» є культура спілкування і співіснування (у нашому випадку іншомовна комунікативна культура). забезпе-

чити таку культуру покликані всі суспільні інститути. У контексті сказаного ориєдин із сучасних українських вчених В.Малахов вважає спілкування сферою людської моральності [2, с.259], наголошуючи, що мораль людини реально виявляється не в її свідомості і навіть не в діяльності, а саме в її спілкуванні з іншими, тому що для суб'єкта спілкування завжди є актуальною проблема морального самовизначення партнерів відносно одне одного.

Враховуючи те, що іншомовна комунікативна культура відноситься до чинників, які регулюють поведінку особи в соціумі, актуалізується ще одна функція – моральна. Моральний бік культури комунікації випливає із сукупності певних норм, моральних принципів, мотивів і цінностей. Зазначені параметри в останні роки зазнали найбільшої деформації, особливо в молодіжному середовищі. Дослідження вчених і наші власні спостереження засвідчують кардинальні зміни в ієрархії ціннісних орієнтацій сучасних студентів. Такі загальнолюдські чесноти, як дружба, честь, чесність, любов поступилися місцем суто діловим якостям, як, наприклад, кар'єра, бізнес, успіх. Здавалось би, нічого негативного в цьому зміщенні цінностей немає. Але ж цінності – це не просто стандарти, еталони, яким віддається перевага і з якими співвідноситься вибір людини. Це також стійка віра в те, що певні форми поведінки прийнятніші для особистості й суспільства, ніж будь-які інші. Виходячи з цих міркувань, у

підготовці фахівців варто дбати про те, щоб молодий спеціаліст був не тільки підготовлений до професійної діяльності як знавець своєї спеціальності, а й розумів загальнолюдську мораль, що передусім пов'язана з цінностями тієї чи іншої культури, та національно-етнічні особливості носіїв іноземної мови. Адаже пристосуватися до оточення, в якому доводиться працювати, не завжди легко. У цьому плані заслуговує на увагу досвід країн Європи, де розробляються спеціальні програми розвитку комунікативних здібностей та професійного спілкування представників різних сфер діяльності, а в межах окремих установ створюються служби людських стосунків.

Таким чином, іншомовна комунікативна культура в процесі професійної підготовки студентів як майбутніх фахівців виконує ряд функцій, зокрема: соціалізації (набуття соціальних ознак, які дозволяють функціонувати в якості повноправного члена спільноти, мова якої вивчається); формування міжкультурної компетенції (здатність до сприйняття й оцінки іншомовного контексту комунікації); розвитку полікультурності (готовність до діалогу з носіями іншомовної культури); морального удосконалення особистості в професійній діяльності (становлення фахівця як професіонала і суб'єкта культури). Виходячи з функціональних особливостей, можна стверджувати, що іншомовна комунікативна культура є складовим компонентом професійної культури фахівця, яка забезпечує готовність до майбутньої діяльності в обраній сфері.

Література і джерела

1. Кирьякова А.В. Ориентация личности в мире ценностей / А.В.Кирьякова // Магистр. – 1998. – №4. – С.37 – 51.
2. Малахов В.А. Этика: Курс лекций / В.А.Малахов. – К., 1996. – 220 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Социальная психология: Пособие: У 2-х кн. / Л.Е.Орбан-Лембрик. – Кн.2: Социальная психология групп. Прикладная социальная психология. – К.: Либідь, 2006. – 560 с.
4. Подоляк Л.Г. Психология высшей школы: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: ТОВ «Фіп-студія», 2006. – 320 с.
5. Сайтарли І.А. Культура міжособистісних стосунків: Навч. посіб. / І.А.Сайтарли – К.: Академвидав, 2007. – 240 с.
6. Сакун Л.В. Теория и практика подготовки специалистов сферы туризма в развитых странах мира: Монография / Л.В. Сакун. – К.: МАУП, 2004. – 399 с.
7. Старостина Т.Б. Учебно-познавательная деятельность студенческой группы как фактор формирования коммуникативной культуры будущего учителя / Старостина Татьяна Борисовна: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Оренбург, 1998. – 168 с.
8. Byram M., Esarte S. Yeronika. Investigating Cultural Studies in Foreign Languages Teaching. – Clevedon, Philadelphia, cop. 1991. – XL. – 219 p.
9. Kramsch Clair. Context and Culture in Languages Teaching. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 295 p.

В статье раскрыты функции иноязычной коммуникативной культуры студентов в процессе профессиональной подготовки в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: функции иноязычной культуры, социализация, межкультурная компетентность, моральное совершенствование.

In the article the functions of students' communicative culture in process of the professional training in educational institution are exposed.

Key words: functions of foreign culture, socialization, intercultural competence, moral improvement.